

UDK 37.02:371.671

Originalni naučni rad

Primljeno: 08.11.2022.

Odobreno za štampu: 09.12.2022.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gped.2.2022.6>

АНАЛИЗА СТАНДАРДА ДИДАКТИЧКОГ ОБЛИКОВАЊА САДРЖАЈА НА ПРИМЕРУ БАСНИ У ЧИТАНЦИ ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ ИЗДАВАЧКЕ КУЋЕ ЕДУКА

Снежана Перишић¹

Универзитет у Приштини – Косовска Митровица, Учитељски факултет
у Призрену – Лепосавић

Апстракт: У раду се бавимо анализом стандарда квалитета дидактичког обликовања уџбеника на примеру читанке за први разред у издању *Едуке* (Јовић и Јовић, 2019). Анализа је извршена према општим стандардима квалитета уџбеника (Ивић и сар., 2009) и законским оквирима за регулисање квалитета уџбеника и уџбеничких комплета и то на примеру басни које су део садржаја анализираних извора. Анализа остварености стандарда из домена дидактичког обликовања у раду ће се указати на могућности унапређења постојећих дидактичко-методичких апаратура које прате басне.

Кључне речи: стандарди квалитета уџбеника, дидактичко-методичка апаратура, уџбеник, читанка, басна

Уводна разматрања

Уџбеник представља важан чинилац у васпитно-образовном процесу – наставно средство и производ културе, а судећи по бројним истраживањима и законским оквирима и чинилац од кога се у процесу образовања много очекује. Према *Закону о уџбеницима* „уџбеник је основно дидактички обликовано наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи у образовно-васпитном раду у школи за стицање знања, вештина, формирање ставова, подстицање критичког размишљања, унапређења функционалног знања и развој интелектуалних и емоционалних карактеристика ученика и полазника, чији су садржаји утврђени планом и програмом наставе и учења“ (*Закон о уџбеницима*, 68/2015, 27/2018–13). Такође, у *Педагошкој енциклопедији* уџбеник се

¹ snezana.perisic@pr.ac.rs

дефинише као „књига у којој су знанствени или стручни садржаји посредовани кориснику посебно уређеним дидактичким инструментаријем“ (*Pedagoška enciklopedija*, 1989: 472).

После буквара као прве књиге за ученика, читанка је један од најважнијих уџбеника. Иако се техника читања изграђује у периоду наставе почетног читања и писања, усавршавање исте врши се читањем књижевноуметничких дела садржаних у читанкама, те се њена улога уочава и у њеном називу. Читанка се сматра, у односу на уџбеник као врсту књиге, посебном подврстом дефинисаном у духу хрестоматије антологијских књижевних дела разноврсних жанрова.

Према наводима Цветановићеве (Цветановић, 2007: 75) „читанку можемо посматрати као уџбеник који садржи обавезне текстове који су предвиђени за обраду наставним планом и програмом, дидактичко-методичку апаратуру, један део текстова по избору аутора читанке“ што указује да је формирана од одређеног броја књижевних дела, одабраних по етичким и естетским вредностима књижевности за децу. Према Мркаљевој (Мркаљ, 2016) наведени текстови у читанкама за млађи школски узраст су, по правилу, формирану у тематске блокове који су најчешће именовани годишњим добима или мотивима који су блиски узрасту ученика, као што су: другарство, школа, природа, животиње итд. Ауторка указује да се концепција читанке може уочити и у самом садржају, њеним тематским целинама као и ликовно-графичкој наглашености, што је чест пример у уџбеницима за ученике разредне наставе. Према наводима увиђамо да читанка првенствено поседује програмске текстове, али и текстове изван програмских оквира. Изборне текстове у читанкама подразумева увођење у реформисане програме, истичући естетску вредност књижевних текстова, а не њихову актом одређену обавезу (Мркаљ, 2011).

Читанка је основна школска књига намењена књижевном одгоју и образовању у основној и средњој школи. Росандић истиче да је читанка као уџбеник сачињена од избора књижевноуметничких текстова који су одабрани естетским и педагошко-психолошким условима, док су оквири поменутог избора у домену наставног програма. У одређујућа својства овог наставног средства наглашава се да она мора да осликава време у коме живи и да „одабраним текстовима омогућује социјално-историјска, идејно-политичка, психолошко-уметничка, језичко-културна и друга рашчлањавања, решавања и разрешавања, а целокупна настава матерњег језика треба позитивно да утиче на развој усменог и писаног говора ученика“ (Гавриловић Обрадовић, 2012: 14).

Како читанка треба да омогући садржинску, идејну, етичку и психолошку анализу дела од којих је сачињена, потребно је да поседује дидактичке могућности којима ће то обезбедити, те су због тога текстови у читанкама углавном праћени дидактичко-методичким упутствима за интерпретацију на часу или за самосталан рад ученика. „Одабрани текстови у читанкама треба да условљавају наставу потпуног доживљавања обухватањем догађаја, призора, ствари, мисли, осећања, слика, речи и израза уметничког дела што треба потпуније да се оствари, утисне у свести и осећања ученика, али у зависности од могућности њиховог схватања и осећања“ (Група аутора, 1989: 85). Зарад свеобухватног

деловања вредности књижевног дела на ученике неопходно је да унутрашња структура читанке буде организована у јединству и сагласју уметничког и дидактичког приступа.

Дидактичко обликовање читанке у разредној настави (дидактичко-методичка апаратура)

Дидактичко-методичка апаратура представља врло битан сегмент сваке читанке. Улога састављача читанки не завршава се само одабиром књижевно-уметничких текстова већ формирањем апаратуре која ће их пратити. Цветановићева (2007: 75) потврђује наведено указујући да је „дидактичко-методичка апаратура веома значајан део сваке читанке, без које би она била збирка текстова или литерарна антологија“.

Под дидактичко-методичким инструментаријумом подразумева се „све оно „остало“ што није оригинални књижевноуметнички текст који жанровски спада у лирику, епику или драму, нити научнопопуларни и информативни текст, а ни текст преузет из књига, енциклопедија и часописа за децу, а што јесте у функцији увођења ученика у проучавање, тумачење, разумевање и обраду тог текста, као и остварења сврхе, циља и задатака програма образовања и васпитања“ (Миловановић, 2014: 139–140).

Дидактичко-методичку апаратуру чини велики број *структуралних компоненти* (СК) уџбеника као што су: питања, налози и задаци позиционирани на различитим местима у оквиру лекције, затим иконичка средства изражавања, разноврсни схематски видови приказа, поља са додатним знањима, подацима итд. „Структуралне компоненте служе да олакшају ученицима служење уџбеником као књигом, као и да олакшају усвајање презентованог градива, допринесу што бољем разумевању садржаја, његовом чвршћем смисленом повезивању са претходним знањем, школским и ваншколским искуством ученика, са градивом истог или других школских предмета, а све са циљем да ученик што боље разуме и што ефикасније научи дати садржај (Антић, 2009: 30 према Ивић и сар., 2008).

Квалитет и општи стандарди квалитета уџбеника

Бројна сазнања на пољу стандарда квалитета уџбеника омогућила су умрежавање са пројектом *Активно учење* (Ивић и сар., 2003) чија се идеја односила на померање центра дешавања у наставном процесу са наставе на „процесе учења код ученика“ (Ивић и сар., 2003), односно на њихова деловања у току наставног часа. Схватање активног учења у великој мери је уграђено у концепцију стандарда квалитета уџбеника, посебно на стандарде Д – групе (*Д. Стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника*), а према речима аутора поменуте групе стандарда посебно у стандарде Д7– Д11 који се директно

односе на радне налоге, питања и задатке намењене за рад ученика, односно дидактичко-методичку апаратуру лекције. Развој поменутог односа у условљености споне између активног учења и стандарда квалитета дидактичког обликовања објављена је у студијама и научним радовима истраживача, учесника пројеката и аутора стандарда (Пешикан и Јанковић, 1998; Пешикан и Антић, 2003; Маринковић, 2004; Пешикан и Антић, 2007).

Иако је уџбеник свеprisутан у наставном процесу, један од озбиљних проблема образовне делатности јесте квалитет школских уџбеника. Како смо већ навели у претходном делу рада, кроз бројне пројекте и добре предуслове у области креирања концепције уџбеника и њиховог квалитета у Републици Србији, створени су добри предуслови за адекватну образовну политику и законске оквири који би омогућили достизање пожељно прихватљивог нивоа квалитета уџбеника. „Подизањем квалитета уџбеника значајно би се допринело побољшању квалитета образовања у целини, јер квалитет уџбеника је веома важна компонента општег квалитета образовања“ (Ивић и сар., 2009: 17). Многобројни су елементи који одређују квалитет уџбеника. Као најчешће навођени елементи квалитета наводе се: успешност дидактичке трансформације научних садржаја, односно колико коректно репрезентује научну дисциплину, али и колико су успешно поједностављени и прилагођени нивоу знања и општег развоја детета“ (Милинковић и сар., 2009: 72 према Плут и Пешић, 2007).

С обзиром да у нашој земљи постоји богато истраживачко искуство на пољу квалитета уџбеника и могућностима његовог унапређивања, у прилици смо да постојеће ресурсе употребимо за унапређење целокупне образовне политике, пре свега концепције креирања, штампања и испоручивања уџбеника, као и на пољу научног вредновања, обучавања наставничког кадра за коришћење уџбеника и одобрења издавача и њихових предлога уџбеника. Како се уочава, поменуте активности образовне политике условљене су стандардима квалитета уџбеника. Аутори студије *Водич за добар уџбеник – општи стандарди квалитета уџбеника* (Ивић и сар., 2009) истичу да су стандарди квалитета уџбеника „захтеви (норме, нормативи, критеријуми) које би требало да испуне уџбеници који се на основу јавне процедуре и на основу дефинисаних мерила могу користити у школама у Србији“ (Ивић и сар., 2009: 45).

Овако дефинисана образовна политика почела се реализовати доношењем законске регулативе, одређене пре свега *Законом о уџбеницима* (2015) који је своје надлежности, по питању квалитета уџбеника, дефинисао стандардима квалитета уџбеника. Поменуте стандарде формирао је тим *Завода за унапређење образовања и васпитања* 2015. године и они су, упркос неодобравању од стране Националног просветног савета, донети од стране тадашњег надлежног министра у својству подзаконског акта (*Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упуство о њиховој употреби*, 2016).

Д. група стандарда квалитета уџбеника

У сврху приближавања дидактичко-методичког обликовања уџбеника пажњу ћемо посветити Д. групи стандарда, с посебним акцентом на оне који одређују поље *питања, задатака и налога у уџбенику*.

Стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника представљају другу групу стандарда по бројности и говоре о дидактичком домету уџбеника, о условима које један уџбеник мора да испуни да би садржај који представља био организован и прилагођен ученицима према психофизичким способностима. Дидактичка форма уџбеника се односи како на обликовање научних садржаја тако и на дидактичку апаратуру. Да бисмо приближили стандарде који се односе на налоге, питања и задатке у уџбенику, издвојили смо стандарде из Д. групе који директно одређују дидактичко-методичку апаратуру, њено обликовање и функцију.

Д. група стандарда квалитета дидактичког обликовања уџбеника, четврта по реду, једна је од група са највећим бројем стандарда. Број стандарда не указује на већу важност поменуте групе у односу на остале са мањим бројем истих, али указује на комплексност дидактичког приступа уџбенику. Група броји 13 стандарда, од тога се првих шест односи на дидактичко представљање научних података, смислене везе градива, ефикасне начине за представљање вредности у уџбенику, док се стандарди од Д7. до Д13. директно везују за дидактичко-методичку апаратуру и њено дефинисање и прецизније одређење.

Д1. Објашњење стручних термина као базични стандард квалитета дидактичког обликовања уџбеника подразумева објашњавање сваког новог стручног термина који се први пут помиње у оквиру лекције, али и на крају уџбеника у оквиру речника.

Д2. Функционална употреба иконичких средстава изражавања дефинисана је употребом илустрација одређујући њихову прецизну улогу. Аутори указују да илустрације морају имати дефинисану функцију која ће омогућити да у оквиру лекције преносе поруке адекватније него вербална и бројевна средства, дакле, када је илустрација најпогодније средство за исказивање вредности лекције. У иконичка средства изражавања аутори стандарда осим илустрација убрајају фотографије, схеме, мапе и карте, приче у сликама и стрипове, репродукције уметничких дела, графиконе и дијаграме итд.

Д3. Дидактичка вредност примера је стандард који произилази из неопходности да примери који представљају појмове и појаве буду што разноврснији. Аутори стандарда указују да се разноликост примера и њихова дидактичка вредност огледају кроз порекло примера, средства помоћу којих се примери наводе и категорије примера, односно могућности примера да обухватају целовити или специфични део појаве или појма (Ивић и сар., 2009).

Д4. Основне смислене везе градива подразумева стандард који дефинише креирање веза између представљеног градива у оквиру једне лекције са другим

знањима и релевантним појмовима који су ученицима већ од раније познати и усвојени.

Према Д5. *Секвенце интеграције знања* уџбеник би требало да поседује и категорије интеграције знања после сваке тематске области, а њихова улога се огледа у систематизацији знања. Према ауторима стандарда секвенце „су издвојене целине у уџбенику којима се сумира претходно поглавље и најављује следеће, у којима се на графички упечатљив начин представља веза међу подацима из претходног поглавља или веза са свакодневним ваншколским животом ученика“ (Ивић и сар., 2009: 102).

Д6. *Ефикасни начини презентовања вредности у уџбенику* подразумевају искоришћавање свих ресурса уџбеника као штампаног медија у сврхе прихватања одређених вредности од стране ученика. Познато је да штампани медији, стога и уџбеник, имају ограничене могућности за презентовање садржаја који учествују у креирању ставова ученика, понашања које проистиче из извесних вредности које уџбеник представља.

Д7. *Постојање питања, налога и задатака у уџбенику* је стандард који инсистира на постојању питања, активности и задатака за ученика, и то кроз целу књигу. Да би књига постала уџбеник потребно је да садржи питања, налоге и задатке за ученике чија је превасходна улога да омогуће и олакшају процес усвајања знања код ученика, али и да омогуће давање повратне информације о напредовању ученика у учењу.

Д8. *Смисленост питања, налога и задатака у уџбенику* је стандард чија се сврха надовезује на претходни стандард. У уџбенику не смеју постојати бесмислена, нереална и неодређена питања, налози и задаци. Центар мисаоног ангажовања ученика свакако је рад на питањима, налозима и задацима у уџбенику, па никако се не сме дозволити да концепција и структура ових чинилаца буде бесмислена, неодређена.

Д9. *Разноврсност питања, налога и задатака* је стандард који потенцира разноврсност и богатство питања, задатака и налога у уџбенику, како по тежини тако и по броју особа које га решавају. Потребно је да кроз целу садржину уџбеника постоје питања, задаци и налози за рад и то у што разноврснијим облицима и различитих нивоа тежине.

Д10. *Питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику* је стандард који указује за значај и улогу питања, налога и задатака у циљу подржавања процеса учења преко различитих метода. Сваки вид питања, налога и задатака изазива одређене активности код ученика. Активности ученика (стваралачке, моторичке, интелектуалне, друштвене) јесу суштина сваке методе учења.

Д11. *Питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу* је стандард који се односи на присутност и њихову структуру. Ако уџбеник садржи

овакве типове питања, налога и задатака онда они морају бити у циљу подржавања различитих метода и нивоа учења. Уколико се пође од садржаја уџбеника и већ истакнутог циља ових питања, налога и задатака, они могу бити такви да испитују различите нивое знања и подстичу разноврсне методе учења.

Д12. *Подришка стваралачком мишљењу и понашању* је стандард квалитета који указује на потребу да уџбеник, у зависности од особености предмета, треба да креира ситуације у којима су ученици у прилици да упражњавају креативне способности и понашање. Поменути стандард се, пре свега, односи на уметнички скуп предмета. Уџбеник ову функцију може вршити кроз разноврсне типове задатака и активности, али је нужно да обезбеди богатство стваралачких задатака различитих типова јер се у томе огледа подстицање стваралачког понашања ученика.

Д13. *Подришка развоју критичког мишљења* подразумева улогу уџбеника у развоју критичког мишљења „начином излагања и укључивањем ученика у одговарајуће самосталне активности, које зависе од природе предмета и узраста ученика“ (Ивић и сар., 2009: 120). Стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника доприносе обезбеђивању квалитета наставе и постизању дефинисаних исхода кроз спецификацију карактеристика којима се уџбеници стављају у функцију активне конструкције знања и омогућавању целовитог развоја ученичке личности.

Анализа стандарда дидактичког обликовања садржаја у вези са басном у читанци за први разред основне школе издавачке куће Едука

Пре него што приступимо анализи дидактичко-методичке апаратуре неопходно је указати на појашњење ознака са којима се ученици срећу у читанци, који нас упућују на типове радних налога, питања и задатака. Увиђамо постојање следећих рубрика: *Кључне речи*, *Речник*, *Разговарамо о...*, *А шта ти кажеш о...*, *Одиграј игру!*, *Мала школа писања*, *Учимо и подсећамо се и Смејемо се...* Осим наведених рубрика које обликују дидактичко-методичку апаратуру на крају уџбеника налази се провера знања (*Покажи шта знаш*) базирана на садржајима из целог уџбеника. Поред наведеног одељка, *Читанка* садржи и одељак *Ко све живи у школској библиотеци*, чији је циљ упознавање ученика са најзаступљенијим ауторима у *Читанци*, њиховим стваралаштвом уз препоруке за читање. Уџбеник се завршава *Играоницом* – описом шеснаест игара које су саставни део дидактичког обликовања изабраних текстова.

Како бисмо могли да утврдимо усклађеност дидактичко-методичке апаратуре басана са стандардима Д. групе који дефинишу њено обликовање у *Читанци за први разред основне школе издавачке куће Едука* на примеру басана *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу, басне *Лав и миш* према Езопу и изборне, народне басне *Лисица и гавран*, приложићемо питања и задатке који

чине апаратуру која је предмет анализе (Јовић и Јовић, 2019: 69–70; Исто, 2019: 71–72; Исто, 2019: 67–68).

Два јарца и Две козе према Доситеју Обрадовићу

Кључне речи: басна, сарадња међу људима

Речник

Брвно – дебела, отесана даска, за коју можемо употребити и реч балван

Разговарамо о ... Баснама

1. У овим баснама у истој невољи су се нашле две козе и два јарца.
2. Како су поступиле козе? Како су поступили јарчеви?
3. Ко је по твом мишљењу био паметнији, козе или јарчеви?
4. Размисли о томе коју људску особину су испољиле козе, а коју јарчеви.
5. Шта је поука прве, а шта друге басне?
6. Повежи наслов приче са местом радње:

Два јарца	узана стаза на стени
Две козе	брвно преко дубоког потока
Два друга	пут у шуму
Голуб и пчела	шумски поток

7. Ликови у баснама су најчешће животиње које поседују одређене особине људи. Размисли о томе како су настали изрази „лукав као лисица“ и „плашљив као зец“.

Одиграј игру!

Са паром из клупе одиграј игру број 13. Надамо се да се разумете боље од јарчева из басне! Потражи је у Играоници на страни 105.

(Игра 13. Како бисмо се споразумевали без говора? Покушајмо следећу игру. На папирићима напишите кратке реченице попут: „Жедан сам, дај ми воде“. „Гладан сам, дај ми да једем“. „Срећан сам, добио сам нову играчку“. „Гужан сам, хоћу да плачем“. Папириће убаците у кутију. Онај ко извуче одређени папирић, треба да одглуми оно што пише, а да не користи речи. Остали погађају о чему је реч.)

Читанка за први разред основне школе у издању Едуке поседује рубрику *Кључне речи* која садржи књижевнотеоријске појмове и функционалне односе у књижевним делима. Неопходно је указати да термини, кључне речи нису објашњене ни у оквиру лекције нити на крају уџбеника у речнику, како је стандардом Д1. предвиђено.

Илустрације у оквиру лекције веродостојно описују особине ликова, њихове мане и врлине, при чему успешно доприносе мотивацијској функцији *Читанке*, а с обзиром да је реч о уџбенику за млађи школски узраст доприносе и естетској функцији.

Д3. Дидактичка вредност примера у случају басана које су предмет анализе указује да су питања, задаци и налози вредносно разноврсни према сред-

ствима (вербални, иконички, нумерички) док се у погледу категорија разликују покривајући целокупни опсег басне и њено деловање, уз типичне примере питања и задатака, без проблематичних и граничних формулација истих.

Основне смислене везе градива на примеру двеју басана изграђују се кроз кључне речи које свака лекција подразумева, што ће се утврдити и анализом дидактичко-методичке апаратуре која прати басне *Лав и миш* према Езопу и народну басну *Лисица и гавран*. У апаратурама које прате поменуте басне уочавају се појмови *басна, поука, сарадња међу људима* што указује на изградњу смислених веза између садржаја, док се у оквиру басни *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу смислене везе изграђују кроз унутрашње, смислено јединство питања и задатака.

Секвенце интеграције градива на примеру *Читанке за први разред основне школе* предвиђене су на крају сваког тематског поглавља кроз рубрику *Научили смо у претходном поглављу* у којој се обнављају и утврђују знања представљена схематски и табеларно, олакшавајући процес учења.

Ефикасни начини презентовања вредности у уџбенику омогућавају да се уз све ресурсе *Читанке* као штампаног средства обезбеди преношење вредности које басне *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу као штиво поседују. Вредносне поруке које преноси пратећа апаратура басни које су предмет анализе нису распршене, парцијално представљене, већ чине систем вредности које ученици искуствено могу усвојити.

Д7. Постојање питања, налога и задатака у уџбенику омогућава континуитет постојања дидактичко-методичке апаратуре што је на примеру басана које су предмет наше анализе утврђено.

Смисленост питања, налога и задатака у уџбенику на примеру апаратуре која прати наведене басне указује да нема бесмислених и нереалних питања и задатака. Осим наведеног, анализом смо утврдили да су питања и задаци коректно формулисани, редослед и однос радних активности је у складу са искуственим сазнањима ученика, те задаци који се у процесу анализе басне стављају пред ученике интелектуално прецизно дефинисани.

Д9. Разноврсност питања, налога и задатака огледа се у богатству задатака формираних према различитим нивоима тежине и броју ученика. Анализом апаратуре установљено је да нема радних активности планираних за рад у групи или пару (осим рубрике *Одиграј игру!*), а ни разноврсних нивоа тежине.

Д10. Питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику у контексту басана *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу подразумевају учење са разумевањем кроз уочавање повезаности фабуле и особина ликова док се стицање практичних и интелектуалних умења остварује кроз повезивање наслова текста са местом радње, а стицање социјалних вештина кроз рубрику *Одиграј игру!* у домену игре број 13 чији је садржај наведен у оквиру дидактичко-методичке апаратуре.

Д11. Питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу саставни су део сваке басне у *Читанци за први разред основне школе* у издању Едуке. Кроз њих се уочава степен доживљеног и схваћеног, што је случај и са басном која је предмет анализе. Стандард Д7. *Секвенце интеграције градива* обезбеђује проверу напредовања кроз рубрику *Научили смо у предходном поглављу*, те утврђујемо да стандард Д11. прожет стандардом Д7. удружено даје целовит учинак дидактичком обликовању.

Анализом дидактичко-методичке апаратуре која прати басну *Две козе и Два јарца* према Доситеју Обрадовићу утврђено је постојање рубрике *Одиграј игру!* која подразумева игру која од ученика захтева објашњавање реченица које говоре о нечијим потребама. Дакле, обликовање писаних речи у пантомиму. Можемо рећи да наведена рубрика представља подршку стваралаштву кроз превођење одређеног садржаја из једног домена у други. Осим наведеног апаратура не подразумева активности које погодују развоју стваралачког мишљења и понашања.

Подршка развоју критичког мишљења остварује се кроз радни налог *Размисли о томе коју људску особину су испољиле козе, а коју јарчеви*, и кроз питање *Ко је по твом мишљењу би паметнији, козе или јарчеви?* чиме се ученицима пружа подршка у проблемском начину излагања и самосталним активностима критичког мишљења.

Лисица и гавран – народна басна

Кључне речи: басна, важност искрености међу пријатељима

Разговарамо о... Басни

1. *Шта је лисица прво рекла гаврану? Шта му је рекла одмах после тога?*
2. *Зашто је лисица хвалила гаврана? Шта је тиме хтела да постигне? Да ли је у томе успела?*
3. *Заокружи назив две особине које најбоље описују лисицу из ове приче*
лукава храбра неразумна упорна промишљена
4. *Објасни зашто гавран жели да га лисица хвали. Шта то говори о њему?*

...А шта ти кажеш о...

1. *Наведи неки пример кад си искрено похвалио, или похвалила, некога за нешто. Објасни зашто си то урадила или урадио.*
2. *Како се ти осећаш кад те неко хвали?*
3. *Да ли је лисица из басне искрено хвалила гаврана? Какве похвале треба да упућујемо другим људима?*
4. *Објасни зашто је важно да подржавамо једни друге.*

Мала школа писања

1. *Напиши кратак савет лисици у коме ћеш навести како треба да се понаша према другима.*
2. *Напиши кратак савет гаврану у коме ћеш му рећи које особине код себе треба да промени.*
3. *На крају напиши како према твом мишљењу треба да гласи поука ове басне.*

Како је већ било речи у анализи басана *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу, дидактичко-методичка апаратура у *Читанци за први разред основне школе* предвиђа *Кључне речи* у оквиру којих се могу учити и књижевнотеоријски термини. Рубрика, нажалост, не предвиђа и објашњење истих, а ни читанка на крају не подразумева речник са објашњењем непознатих појмова и термина. Појмови у оквиру рубрике су наведени, али не и објашњени.

У оквиру народне басне *Лисица и гавран* присутна је илустрација која објашњава функционалне односе међу ликовима, њихове особине. Уз димензије илустрације, ликовно графичко уређење исте је на задовољавајућем нивоу, а садржаји које илустрација преноси одговорају радњи басне, њеној поуци и особинама ликова.

Дидактичка вредност примера у оквиру садржаја указује на пажљиво одабране примере, повезане са фабулом басне, особинама ликова и појмовима које представљају. Поменути примери, осим што илуструју појаве у басни, довољно су разнолики, иако су прецизни, типично школски примери, који у потпуности омогућавају усвајање поуке народне басне *Лисица и гавран*.

Изградња смислених веза градива остварује се у оквиру народне басне *Лисица и гавран*, али и између осталих садржаја у уџбенику, у овом случају са баснама *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу и *Лав и миш* према Езопу. У оквиру текстова смислене везе се остварују кроз анализу ликова, како лисице тако и гаврана, док се изградња смислених веза између осталих басни остварује кроз обнављање и проширивање знања о баснама, особинама ликова и поуци. Могућности за изградњу смислених веза на нивоу уџбеника могу се остварити повезивањем појмова из рубрике *Кључне речи*, у којој се учитељу и ученицима указује на срж садржаја.

Интеграција градива кроз секвенце на примеру *Читанке* обезбеђују се рубриком *Научили смо у претходном поглављу*. У рубрици се најчешће схематски представљају садржаји са којима су се ученици упознали у тематској области на чијем зачељу је позиционирана.

Дб. Ефикасни начини презентовања вредности у уџбенику указују да се вредности које народна басна *Лисица и гавран* поседује представљају и промовишу кроз примере и животне вредности анализом фабуле басне и особине њених ликова. Вредности су у складу са искуствима која су ученици стекли упознавањем претходно обрађених басни, обрасцима вредносног понашања који су сродни и блиски њиховом искуству, те се пред њих стављају дилеме и проблеми примерени узрасту ученика првог разреда (...*А шта ти кажеш о ...*).

Постојање питања, налога и задатака утврђено је анализом народне басне *Лисица и гавран*, а осим тога, сваку басну прати дидактичко-методичка апаратура која потпомаже интерпретацију басне, омогућавајући ученицима да се оспособе за самостално тумачење књижевноуметничких текстова током школовања.

Смисленост питања, налога и задатака на примеру апаратуре која прати поменуту басну остварена је кроз радне налоге, питања и задатке који испуњавају функцију у уџбенику (језички су коректно формулисани, подстичу учење

са разумевањем). Задаци су формирани са реалним очекивањима, временски досегнути за наставну анализу која подразумева наставни час, ослањајући се на претходна знања о баснама и фабулу басне *Лисица и гавран*. Дидактичко-методичка апаратура је у целости интелектуално прецизна, основни елементи за решавање радних задатака су у оквиру датог садржаја, а редослед радних активности је у складу са разумевањем текста басне.

Стандард Д9. *Разноврсност питања, налога и задатака* у случају апаратуре која прати народну басну *Лисица и гавран* указује да у истој нема радних активности које изискују рад у групи или пару, нити се могу уочити они који су базирани на различитим нивоима постигнућа.

Питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику у оквиру дидактичко-методичке апаратуре која прати басну *Лисица и гавран* огледају се у методама које подстичу учење са разумевањем, стицање практичних знања и социјалних умења и техника, док је креативно учење присутно у стварању литерарних продуката (*Мала школа писања*). Кооперативно учење је изостало јер су питања, налози и задаци формирани за индивидуални рад ученика.

Питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу у случају наведене народне басне могу се уочити у оквиру рубрике *Мала школа писања* кроз радни налог *На крају басне напиши како према твом мишљењу треба да гласи поука ове басне*. Закључујемо да формулација радног налога омогућава добијање повратне информације о нивоу и квалитету знања свим учесницима наставног процеса.

Подршка стваралачком мишљењу и понашању на примеру дидактичко-методичке апаратуре која прати народну басну *Лисица и гавран* огледа су у рубрици *Мала школа писања*. У присутним налозима уочавамо могућност за стваралачку продукцију у литерарној области

Радни налози формирани кроз сарадничке императиве у оквиру *Мале школе писања* пред ученике стављају дилеме, проблемске ситуације у којима се очекује да кроз самосталне активности износе своје ставове. У рубрици *...А шта кажеш о...* увиђа се низ могућности које омогућавају ученику да одговоре даје кроз проблемски начин излагања, што такође чини један од облика подршке за развој критичког мишљења које уџбеник пружа.

Лав и миш према Езопу

Кључне речи: басна, поука

Разговарамо о... Басни

1. *Шта је миш замолио лава?*
2. *Чему се лав насмејао?*
3. *Када је миш подсетио лава на то подсмевање?*
4. *Објасни зашто је миш у праву? Како све слаби могу помоћи јакима?*
5. *Наброј ликове у овој басни.*

Учимо и подсећамо се

Басна је прича која говори најчешће о животињама. Животиње у басни имају особине људи. Басне обично саопштавају неку поуку. То значи да из њих можемо научити важне ствари!

Подсети се шта је миш на крају басне рекао лаву. Објасни зашто се поука басне крије у тим речима.

Одиграј игру!

Ако одиграте игру број 12, сазнаћете зашто су важни сви ликови у причи. Потражите је у Играоници, на страни 105.

(Игра 12. Замислите да су на заједничко путовање кренули различити ликови из приче. Ликове можете одабрати сами, а потом их написати на табли, на пример: аждаја, вештица, Успавана Лепотица, Ивица и Марица, вук из бајке Црвенкапа и сл. Ваш задатак је да смислите по пет или више ствари које сваки од тих ликова носи са собом на пут. У току разговора, ове ствари записујте на табли испод имена одређеног лика. Биће занимљиво видети шта свака путна торба садржи!)

У оквиру рубрике *Кључне речи* у оквиру пратећег садржаја басне *Лав и миш* према Езопу уочавају се књижевнотеоријски појмови *басна* и *поука*. Како нису објашњени у оквиру пратећег садржаја, а уџбеник не предвиђа речник непознатих термина и њихових објашњења на крају, указујемо да су термини само наведени.

Употреба иконичких средстава изражавања на примеру басне *Лав миш* према Езопу остварена је кроз илустрацију која приказује однос снажног и свемоћног лава према сиротом мишу. Дакле, описује први део басне. Илустрација не указује на даљи развој радње у басни, нити на поуку. Иако је технички и ликовнографички задовољила постављене критеријуме обликовања илустрације у уџбенику и афективно адекватно утиче на ученике, садржајно не обухвата фабулу басне.

Дидактичко-методичка апаратура почива на вербалним примерима док су категорије примера повезане са темом и поуком басне, као и ликовима у њој. Апаратура је обликована сходно психофизичким посебностима ученика првог разреда, те су примери у њој *чисти*, обухватају басну у целини, што омогућава усвајање и разумевање фабуле у потпуности.

Смислене везе градива у оквиру апаратуре уз басну *Лав и миш* према Езопу изграђују се у оквиру пратећег садржаја и на нивоу *Читанке*. У оквиру рубрике *Учимо и подсећамо се* обнављају се и усвајају нова знања о басни као жанру, што омогућава повезивање и изградњу смислених веза градива које се усваја у баснама *Лисица и гавран* и *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу, у оквиру којих се, такође, усвајају знања о одликама басне и ученици оспособљавају за тумачење књижевноуметничког текста.

Секвенце интеграције градива у оквиру *Читанке* остварене су формирањем рубрике *Научили смо у претходном поглављу*, о чему је било речи у анализама басана које су претходиле (*Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу и народна басна *Лисица и гавран*).

Ефикасни начини промовисања вредности остварени су обликовањем дидактичко-методичке апаратуре представљајући јединствен систем вредности које басна *Лав и миш* садржи, без двосмислених и противуречних размишљања

и активности. Вредносне поруке представљене су у две рубрике, не изоловано и распршено, *Разговарамо о... Басни* и *Учимо и подсећамо се*, у чијим оквирима се подстиче доживљавање и разумевање басне и обнављање и усвајање знања о басни са књижевнотеоријског аспекта.

Басну *Лав и миш* према Езопу прати дидактичко-методичка апаратура која потпомаже наставну анализу и омогућава њено доживљавање и разумевање као књижевноуметничког текста.

Радни налози, питања и задаци су формулисани са реалним очекивањима. Знања потребна за радне активности ученика налазе се у оквирима њихових искустава и датих садржаја, док је редослед и узајамни однос у поретку. Радни налози, питања и задаци су интелектуално прецизни и пригодно активирајући за ученике. Дидактичко-методичка апаратура подстиче разумевање басне, мотивишуће делује на ученике и функционално испуњава простор у *Читанци*.

Пет радних налога, питања и задатака налази се у оквиру рубрике *Разговарамо о... Басни*, нису диференцирани према способностима и искуству ученика. Радне активности ученика не подразумевају кооперативно учење, формулисани су обраћајући се индивидуи. Рад у групи може се уочити у оквиру *Одиграј игру!* која није у спрези са фабулом басне.

Д10. Питања, налози и задаци и различите методе учења у уџбенику на примеру басне *Лав и миш* према Езопу подразумевају учење са разумевањем (*Разговарамо о ... Басни*) и дословно учење (*Учимо и подсећамо се*), док се стицање практичних и социјалних вештина остварује у оквиру рубрике *Одиграј игру!* кроз „умење играња задатих улога“ (Ивић и сар., 2009: 115) и увежбавање писања. Стицање интелектуалних умења обезбеђено је идејом игре у којој се ученици ангажују у решавању задатка, док се кооперативно учење остварује кроз сарадњу ученика током игре.

Д11. Питања, налози и задаци за проверу напредовања у учењу у оквиру апаратуре која прати наведену басну односе се на задатке који подразумевају разумевање садржаја и трансфер, односно примену знања ван оквира садржаја. Рубрика *Учимо и подсећамо се* омогућава хоризонтално и вертикално повезивање знања, дакле, у оквиру садржаја и између осталих садржаја у уџбенику.

Анализом дидактичко-методичке апаратуре која прати наведену басну *Лав и миш* према Езопу утврдили смо да иста не обезбеђује могућност за подршку стваралачком мишљењу и понашању. Рубрика *Разговарамо о ... Басни* обухвата активности које омогућавају учење са разумевањем, трансфер знања, аналитичко-синтетички приступ басни, док рубрика *Учимо и подсећамо се* заступа дословно учење и понављање усвојених знања. Рубрика *Одиграј игру!* представља последњи сегмент апаратуре у овом случају и пружа могућности за усвајање интелектуалних, социјалних и практичних умења, али не даје простора за подршку стваралачком мишљењу и понашању.

Како су радни налози, питања и задаци формулисани за обраћање појединцу можемо рећи да су наставне ситуације за подршку развоју критичког мишљења присутне, те је на учитељу да исте искористи у наставној ситуацији.

цији анализе басне *Лав и миш*. Ученици могу самосталним активностима на присутним радним задацима износити своје мишљење или у оквирима дијалошких проблемских ситуација које се, уз помоћ предвиђене апаратуре, могу реализовати.

Закључак

Уџбеници имају веома важну улогу и њихова дидактичко-методичка апаратура треба да буде адекватна јер има велики значај, како за учитеље, тако и за ученике, који преко квалитетног садржаја развијају личне компетенције и стваралачко мишљење. Структуралне компоненте уџбеника потпомажу, олакшавају и побољшавају самосталност и самоувереност ученика у процесу усвајања басана са разумевањем. Циљ уџбеника конципираног према стандардима квалитета дидактичког обликовања јесте да омогући самосталност у учењу и подстиче и развија активно учење у свим модалитетима.

Како би адекватно утврдили услове које један уџбеник мора да задовољи да би научни садржај који пласира био адекватно организован и прилагођен деци, њиховим потребама, знањима, узрасту и менталним капацитетима, уџбенику се мора приступити и исти се мора прилагодити стандардима квалитета, који су усвојени као национални стандарди и примењују се при одобравању уџбеника у Србији. Стандарди квалитета Д. групе (*Стандарди квалитета дидактичког обликовања уџбеника*) су друга група стандарда по бројности и односе се на главни аспект уџбеника као жанра, који се конкретно односи на дивергентну продукцију у циљу организованости наставе која ће подстицати уживање и расправу ученика на часовима књижевности. Циљ овакве наставе је развој како учитељевог, тако и учениковог истраживачког, проналазачког, стваралачког односа према књижевном тексту, стављајући ученика у позицију активног учесника на часу. У нашем случају књижевни текст као предмет изучавања биле су басне присутне у уџбенику за први разред основне школе у издаваштву *Едуке*. Анализом смо обухватили програмске и изборну басну, а извршена анализа недвосмислено показује да је на примеру апаратура које прате басне *Два јарца* и *Две козе* према Доситеју Обрадовићу и народну басну *Лисица и гавран* евидентирано присуство свих стандарда, осим делимичне реализованости стандарда Д1. *Објашњење стручних термина* и потпуно одсуство стандарда Д9. *Разноврсност радних налога, питања и задатака*. Утврђене мањкавости се односе на присуство стручних термина у оквиру дидактичко-методичке апаратуре, не и њиховог објашњења, док је потпуно одсуство Д9. стандарда пропраћено недостатком радних активности у домену различитих нивоа тежине и рада у групи или пару. Дидактичко обликовање лекције *Лав и миш* према Езопу поседује мањкавости у области стандарда Д1. *Објашњење стручних термина* и Д2. *Функционална употреба иконичких средстава изражавања*, али и потпуно одсуство стандарда Д9. *Разноврсност радних налога, питања и задатака* и Д12. *Подричка стваралачком мишљењу и понашању*.

Наведена анализа ће послужити будућим ауторима читанки и дидактичко-методичких апаратура које ће пратити књижевне текстове у њима, с циљем да је унапреде и побољшају њен квалитет у домену Д. групе стандарда (дидактичког обликовања уџбеника).

Литература

- Гавриловић Обрадовић, Д. (2012). *Дидактичко методичке карактеристике читанки (у другој половини двадесетог века)*, Чачак: Легенда.
- Група аутора (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*, Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Закон о уџбеницима*, Службени гласник РС, Просветни гласник 68/2015, 27/2018–13.
- Ивић, И. и сар., (2003): *Активно учење 2*, Београд: Институт за психологију.
- Ивић, И. и сар., (2009). *Водич за добар уџбеник – Општи стандарди квалитета уџбеника*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовић, М. и Јовић, И. (2019). *Читанка за први разред основне школе*, Београд: Едука.
- Милинковић, Ј. и сар., (2008). Модел уџбеника као основе активног учења у настави математике, *Иновације у настави*, 21(1), 70–79.
- Миловановић, Б. (2014). Дидактичко-методичка апаратура књижевних текстова у читанкама за млађе разреде основне школе, *Зборник радова Учитељског факултета у Призрену – Лепосавићу*, 10(8), 139–150.
- Мркаљ, З. (2011). *На часовима српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.
- Мркаљ, З. (2016). *Од буквара до читанки (методичка истраживања)*, Београд: Учитељски факултет.
- Пешикан, А. и Антић, С. (2003). Активно учење у уџбеницима, У: М. Лончаревић и Д. Солеша (ур.) Зборник радова *Образовање учитеља у прошлости, садашњости и будућности* са научног скупа, одржаног у Сомбору, 7–8. маја 2003. године, 181–191. Сомбор: Учитељски факултет.
- Пешикан, А. и Антић, С. (2007). Како уградити идеје активног учења у уџбеник, *Настава и историја*, 7, 147–161.
- Pešikan, A. i Janković, S. (1998). Analiza udžbenika i radne sveske za predmet poznavanje prirode i društva za 4. razred osnovne škole, *Psihologija*, 1–2, 137–152.
- Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби*, Службени гласник РС, Просветни гласник: 42/2016-11, 45/2018–40.
- Rosandić, D. (2005). *Metodika književnoga odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Цветановић, З. (2007). Дидактичко-методичка апаратура у читанкама за млађе разреде основне школе – структура и функција, *Иновације у настави*, 19(3), 75–83.

ANALYSIS OF THE STANDARDS OF DIDACTIC DESIGN OF THE CONTENT ON THE EXAMPLE OF FABLES IN THE READING BOOK FOR THE FIRST GRADE PRIMARY SCHOOL OF THE PUBLISHING HOUSE *EDUKA*

Snežana Perišić

University of Prishtina - Kosovska Mitrovica Faculty of Teacher Education in Prizren- Leposavić

Abstract: In this paper, we deal with the analysis of the quality standards of the didactic design of textbooks on the example of a reading book for the first grade published by Eduka (Jović and Jović, 2019). The analysis was performed according to general textbook quality standards (Ivić et al., 2009) and legal frameworks for regulating the quality of textbooks and textbook sets, using the example of fables that are part of the content of the analyzed source. The analysis of the achievement of standards in the field of didactic design in the paper will point out the possibilities of improving the existing didactic-methodical apparatuses that accompany fables.

Keywords: *textbook quality standards, didactic-methodical apparatus, textbook, reading book, fable*

Цитирање чланка:

Перишић, С. (2022). Анализа стандарда дидактичког обликовања садржаја на примеру басни у читанци за први разред основне школе издавачке куће ЕДУКА. *Годишњак за педагогију*, 7(2), 85–101.